

FRU

FUZÛLÎ KİTABI

500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri

İSTANBUL BUYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI NO: 37

İSTANBUL BUYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
KÜLTÜR İŞLERİ DAİRE BAŞKANLIĞI YAYINLARI NO: 37

Toplantı Dizisi: 2

ISBN
975-7580-80-5

2000 Adet Basılmıştır. 1996

Yayına Hazırlayan
BEŞİR AYVAZOĞLU

Kapak Minyatürü
GÜLBÜN MESARA

Nota Yazımı
BAŞAK İLHAN

Yapım
İSTANBUL YAYINCILIK
Reklam&Turizm San.veTic. Ltd. Şti.
Millet Cd. Tevfik Fikret Sk. No:6/1
Tel-Faks: 633 00 00 Tel: 588 05 05
Fındıkzade/Fatih-İSTANBUL

Baskı
SEÇİL OFSET
518 24 47-518 23 12

FUZÛLÎ'NİN ORTAK TÜRK-İSLÂM KÜLTÜRLERİ TARİHİNDE ROLÜ VE YERİ

YAŞAR KARAYEV*

İnsanlık, ikinci defadır ki Fuzûlî'nin doğum yıldönümünü ilm, sanat ve medeniyet bayramı gibi geniş olarak kutluyor. Alim, şair ve filozof olarak çok yönlü bir sanatkar olan Fuzûlî'nin başta *Leylâ vü Mecnun* mesnevisi olmak üzere, bütün eserleri, dünyanın bu zamana kadarki edebî değerler hazinesine dahildir. Fuzûlî Mektebi, beş asırdır şark şiirini etkisi altında bulunduruyor.

Fuzuli Divanı ve *Leylâ vü Mecnun*, özellikle Türk ve İslâm halklarında istisnasız bütün nesillerinin sanat, felsefe ve ahlâk geleneklerini kendinde birleştiren ölümsüz eserlerdir. Her nesil ona yeniden dönüyor ve bu manevî serveti anlamak ve onda yeni zenginlikler keşfetmek için yeniden okuyor. Bu ilginin temelinde, Fuzûlî'nin ideallerinin insan hakları ve ekoloji gibi XX. asrın idealleriyle yakın benzerlik göstermesinin de rolü büyüktür. Türk dünyasında kültürel birliğin korunmasında da Fuzûlî'nin beş asırlık sabit ve istisnâî rolü vardır.

Azerbaycan şiirini, hatta bütün Türk şiirini Fuzûlî'den önceki ve sonraki devirlere ayırabiliriz. Bu devirler arasındaki fark, bütün Türklük âleminin bedî ve felsefî düşünce tarihinde Fuzûlî'nin şair ve mütefekkir olarak yaptığı büyük hizmetin sonucudur. Fuzûlî'den sonra şiirin ve bedî-felsefî tarihimizin birçok "*düşvari âsân*" olmuş, "çok zorlar kolaya dönüştürülmüştür". Şair bu zorları dürüstçe belirlemiş, çözmeyi maksat edinmiş, her defasında bu yolda kendine olan büyük imanını aynı ateşle tekrar etmiştir: "*Bende tevfik olsa bu düşvari âsân eylerem*".

Zoru kolaylaştırmada Fuzûlî hünerinin en muhteşemi, Türkçe'ye yaptığı hizmetlerdir. Nazımda ve nesirde Türkçe'yi de Şark'ta hakim ve seçkin dil seviyesine yükseltmek! Dante, Şekspir ve Puşkin gibi, onun da millî, edebî ve tarihî misyonu bu olmuştur:

Ey fayz-resân-i Arab ü Türk ü Acem
Kıldın Arabi efsah-ı ehl-i âlem
Etdin füsehâ-yi Acemi İsâ-dem
Ben Türk-zebândan iltifat eyleme kem

Hadikatü's-süeda/Mukaddime

* PROF.DR., AZERBAIJAN İLİMLER AKADEMİSSİ DİL VE EDEBİYAT BÖLÜMÜ BAŞKANI

Millî dilin tarihinde ve talihinde şairin rolünü ve değerini hiç kimse bu kadar derinden anlamamıştı. Fuzûlî tercüme meselesine de aynı tarzda yaklaşır. Nitekim *Hadikatü's-süeda'yı* Taziye merâsimlerinin Türkçe icra olunması için kaleme almıştır. En güçlü eserlerini ana dili Türkçe'yle yazması onun dil şuurunu göstermektedir. Leylâ vü Mecnun'u, yani Arap kaynaklı bir aşk hikayesini Türk dilinde kaleme almıştır! Bu iki katlı, üç katlı dil hüneri idi. Mecnun o zamana kadar Bağdat'ta Arapça, Gence'de de bizimle Farsça konuşmuştu. Şimdi ise Arab'ın Mecnun'u hem de Arabistan'ın tam göbeğinde bizimle Türkçe konuşuyordu. Burada artık Nizamî ile Fuzûlî arasında benzerlik yoktur, fark başlamıştır. Nizamî ana-yurdunda yabancı dilde, Fuzûlî ise yabancı toprakta anadilinde yazar.

XII. yüzyılda şiirde Farsça hakimdi. XVI. asırda ise bütün yakın ve orta Şark'ta hem sözlü, hem de yazılı bediî an'anede tek bir Türk dil coğrafyası şekillenir. Bu coğrafyayı şekillendiren Fuzûlî ve onun büyük eserleri *Türkçe Divan* ile *Leylâ ü Mecnun*'dur. Fuzûlî'nin Türkçe şiir yazmadığını düşünürseniz, tarihin ve şiirin ne kadar fakirleştiğini görürsünüz. Nizamî ve Hakanî Türkçe yazmayan Fuzûlî'ye benzetilebilir. Tabiî Fuzûlî'den evvel Farsça yazan Nizamî'yi anlayabiliriz; ama Fuzûlî "düşvarı âsân" etikten sonra Türkçe yazmayan Türk şairini anlamak imkânsızdır. Nizamî, Türk'ün tefekkürüyle, Fuzûlî ise Türk'ün hem dili, hem tefekkürüyle İslâm medeniyetleri arasında köprü kurdular. Her ikisi de bir nevi Rönesans hadisesi idi ve dilleri, çiçeklendiği intibah medeniyetinin karakteristik hususiyetlerini ifade ediyordu.

Dünyada Mecnun ilk defa Nevâî'den sonra Türkçe konuştu. Bundan şüphesiz ki, Fuzûlî'nin haberi olmuştu, yoksa şöyle demezdi:

*Türk ü Arab u Acem'de eyyâm
Her şâire vermiş idi bir kâm*

LM,297

Peki öyleyse Fuzûlî niçin şöyle diyordu:

*Leylî ve Mecnun Acem'de çoktur
Etrakde ol fesâne yoktur*

LM, 384

İşin püf noktası şudur ki, Türkçe dahilinde ilk dil tasnifini ta o zaman Fuzûlî yapmış, Türkçe'yi "Rum zariflerine" Çağatayca'yı Moğol Türkleri'ne ait saymıştır. Etrak sözüyle Oğuzları, dolayısıyla anadilini, yani Oğuz Türkçesi'ni kasteden Fuzûlî, Nevâî'nin Çağatay Türkçesi için yaptığı millî-bedîî vazifeyi Oğuz Türkçesi dahilinde yapıyordu.

Fuzûlî, genellikle dile ve söze çok yüce duygularla yaklaşır, onu "yüce dergâhtan gelen feyz" olarak kabul eder ve der ki: "*Âlem sedefinde insandan değerli, insan sedefinde sözden şerefli bir cevher bulamadım?*" Bunun içindir ki sözü dirilikle, insanın kendisi ile birleştirmiştir.

Fuzûlî'nin eski Türk dünyasında sırf sözle yeniden yaşattığı bütünleşmiş dil ve estetik coğrafyası şimdi de devâm ediyor. Bütün Kafkasya'da, Orta Asya'da, Balkanlar'da ve Küçük Asya'da musikiden, dinî merâsimlere, okullardan mescidlere, kısacası günlük hayatın her safhasına kadar, her yerde bu sabit "dil mekânı" hissedilir ve yaşanır.

Fuzûlî'nin hayat-ölüm felsefesi ve trajedi anlayışı *Leylâ vü Mecnun* örneğinde çok belirgin olarak görünmektedir. Eser facia ile başlar, facia ile de biter. Ama bu facialardan ikincisi daha belirgin ve günceldir. Önsözde kahraman, finalde ise müellif ağlar. Daha doğrusu birinci faciada Kays ağlayarak bu dünyaya gelir. Sonuncu faciada Fuzûlî kahramanı Mecnun'u bu dünyadan öbür dünyaya gözyaşlarıyla yolcu eder. En büyük facia ne zaman oluyor? Kays dünyaya geldiğinde mi, yoksa Mecnun dünyadan giderken mi?

Fuzûlî en büyük yası dünyaya gelen için değil, dünyadan giden için tutar! Dünyaların felsefî düğümünde, kâinatta yüksek yer "bu dünya"ya verilir. Onun gözyaşı da mânevî bir değerdir ve bunun için gam Fuzûlî'nin en büyük servetidir. Öteki dünyada, ebediyette yaşama hakkını da insan bu dünyada kazanır. Onları birbirinden ayırmak imkansızdır.

Fuzûlî hem bizimle, hem de göklerle vâhid mekânda yaşar ve kendini varlıkla bütünleşmiş olarak görür. Fuzûlî'de "sûfî dünya modeli" en az üç dünyadan ibarettir. Buna metaforik mânâ üçlemesi diyebiliriz ki, onun her şiirinde bu üç dünyanın üçünden de geçilir. Hem dilde ve üslupta, hem de bediî felsefede beşerî ve ilâhî kodlar birleşir. Fuzûlî'de bediîleşen "genealogical" arayışı hem beşerî hem de kozmik ecdâd hakkında bize bilgi verir. Bu model Azerbaycan'da bediî gelişimin birkaç yüzyıllık geneliğini teşkil eder. Şüphesiz, ne Fuzûlî, ne de kahramanı Mecnun insanüstü değillerdir; fakat onlar için yarı yer, yarı gök şahini denebilir. Yerle bağlılıkları onları insanüstü olmaktan uzaklaştırır, gökle bağlılıkları da âdi câhilden ve nâdândan farklıdır.

Biyolojik "ben"den yükseğe kalkarak mânevî "ben'in daha yüksek bir mertebesine ulaşmak, gündelik ömrü yücelikten geçen yola ve ebediyetin saltanatına hazırlamak.. Bu model Fuzûlî'nin felsefesine ve ahlâk öğretilerine tasavvuftan gelir. Kâmil İnsan ideali, Fuzûlî'yi, Ahmed Yesevî, Yunus Emre ve Celâleddin Rûmî ile birleştirir.

Leylâ vü Mecnun ve *Divan*'da sadece tasavvufî ideoloji değil, bu ideolojinin aynasında tezatlı, keşmekeşli, dünyanın kendisi görünür. Böylece Fuzûlî'nin şiirinde, varlık kendi öz bütünlüğü içinde yansımaları bulur. Burada hiç bir şeyin yüzü kara değildir; sevginin de nefretin de, meleğin de şeytanın da, hatta gamın da yüzü ve rengi apaktır. Bütün kahramanlar, İbni Selâm bile ak boyada ve libastadır. Ama tabiatta olduğu gibi,

Fuzûlî'de de yedi renk, yedi çeşit birleşerek "ak"ı oluşturmuştur. İçi parçalandığında bu "ak" yedi renkli boya katına, yedi terkip çeşidine bölünmüş olur. Kara ve kırmızı, turuncu ve yeşil, sarı, gri ve kahverengine...

Avrupa Rönesansı, nasıl hıristiyanlıkla antikitenin sentezi olarak doğmuşsa, Müslüman Rönesansı da İslâm'la tasavvufun kaynaşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Avrupa ve Şark Rönesanslarının arasındaki esaslı fark buradan kaynaklanmaktadır. Avrupalı dâhî "çarh-i felek"ın döndüğü edebî mahverde ne'şe makamını seçer ve sırf neş'e havasını dikkate alarak zamana "O kadar güzelsin ki, geçme dur!" der. Şark'ın Fuzûlî'si ise aksaçlı zamanla aynı yaştaki hüznü ve gamı seçer ve kendini mihnetin ebedî mihverinde dönen kervana sarban eder.

*Menem ki kafilê-sâlâr-i kârbân-ı gamem
Müsâfir-i reh-i sabrâ-yı mihnet ü elemem*

Müseddes II/1

* * *

Fuzûlî'yi üç dünya tasavvurunda en çok meşgul eden bu "dünyalar arasındaki geçitler" problemidir.

Şüphesiz Marksist edebiyat araştırmacılığında "üç dünya" kavramı bulunmadığı için bu dünyalar arasında "geçit" meselesi de olmamıştır. Bu dünyalardan yalnız biri kabul olunarak diğer ikisine karşı konulmuştur. Genellikle Marksist düşüncede dine ve idealist tefekküre has kavramlara ilgi yoktur. Bu ilgisizliğin en büyüğü, din ve mâneviyat alanında her türlü nüfûz cehdine karşı konulan yasaktı. Ölen insanla beraber, o insanın herşeyi, tercüme-i hâline bile ilgi ölüdü. Ömrü ruha değil, cisme ayrılan müddetle hesaplarlar, hayatı beşik ve mezar arasına sıkıştırırlardı. Halbuki Fuzûlî'ye göre bu dünya ebediyet âleminin girizgâhıdır. İnsanın Allah'a akrabalığı ruhla, mâneviyat, vicdan, hakikat ve hak duygusuyla, hayvanlarla akrabalığı ise hırsı, tamahı, nefsanî arzuları ve üreme içgüdüsüyle tezâhür eder.

İnsan iki başlangıçtan ibarettir. Tanrı ve Tabiat! Onu hem Allah'a hem de yerdeki bütün canlılara (hayvanat ve bitki âlemi ile) bağlayan bağlar vardır. İnsanı ikiye bölmek, onu ne ilâhî ne de tabîî menşe'den mahrum etmek olmaz. Fuzûlî gerçekliğin hem maddî, hem mânevî, hem de ilâhî katını kendi mânâsında cem'eder.

Diğer canlılardan bizim iki farkımız vardır. Hayvanlardan farklı olarak yalnız ölümümüzü değil, ebediliğimizi ve bunun gerçekliği olarak sevgimizi de (ister beşerî olsun, ister ilâhî) anlarız. Bu sevgilerin ikisi de birlikte ebediyetimizin şartını ve azmini teşkil eder; aşk yoksa cismânî, ruh yoksa mânevî irsiyet ve ebediyet yoktur. Çünkü neş'e gidicidir ve fânidir. Keder ebedî ve sâbittir. Nihai maksat hakikate ve ebediyete

ulaşmaktır. Bu amaca bizi ıztırab ulaştırır, neş'e değil! Fuzûlî eserinde ölümden sonra, bir değil iki dünyada da oluşan depremi tasvir eder. Avrupa edebiyatında bu yoktur. Avrupa Rönesansı'nın dâhilerinden Rable, ölümü grotesk ve komik mecrada, Fuzûlî ise grotesk, romantik, fakat trajik havada tasvir eder ve ilân eder. Yani ölüm olayı ile hem fakirleşen hem de zenginleşen dünyalar vardır.

Ebediyet meselesine Rab ile, mizah ve humor ile, Fuzûlî aşk ile nüfûz eder. Çünkü hiç bir şey insanın içine aşk kadar derinden müdahale edemez.

Sırf sevgi en süflî hilkati hayvandan insana çevirdiği gibi, insanı da Âdem'den Tanrı seviyesine yükseltir. Fuzûlî aşkının Don Juan ve Meşedî İbad sevgisinden de farkı budur. *Vis ü Râmin*'deki "Kim sevmiyor, insan değil" sözünü Fuzûlî "Kim sevmiyor, Tanrı değil" seviyesine yüceltir. Allah insanı onun için "eşref-i mahlukat" ve "dünya sedefinde en kıymetli cevher" olarak yaratmış ki, insan da dünyayı ve kendini olgunlaştırarak Tanrı ve ebediyet seviyesine yükselsin!

Bu fikir de gelenekten gelir. Ahmed Yesevî'den ve Yunus Emre'den gelen Şark-Türk hümanizmi insan güzelliğini güzelliğin mânevî mazmunu ile, insanın kendi ilâhîliği ile berâberleştiren bütün bir felsefe sistemidir. Bu sistem, sanatta, şiirde, kendi ideal zirvesine de Fuzûlî sayesinde ulaşmıştır. Bütün bunlarla berâber, Fuzûlî tabîi ki aynı zamanda bir İslâm şairidir. Allah'a, peygambere ve imamlara muhabbetini ve imanını, Tevhid ve Münacaat'larında, kıt'a ve rübailerinde, *Hadikatü's-süeda*, *Matlau'l-ittikad* adlı eserlerinde güçlü bir biçimde ifade etmiştir. Hz. Peygambere ve Hz. Ali'ye her üç dilde ithafları olmuştur. Fuzûlî, her zaman bir sanatçı olarak dünya ve beşer oğlu, feylesof ve sufi olarak İslâm evlâdı, şahsiyet ve fert olarak da Türk oğlu Türk'tür.

Fuzûlî şiirinde tabîi olanla ilâhî olan birbirinin yerini almaz ve birbirini reddetmez. Bunu ayıramadıkça, sanatla idea, tarihle şiir arasında fark anlaşılmadıkça skolastikle ilm arasındaki fark da ortadan kalkar. Aslında Fuzûlî, zamanındaki tarihî kişilerin bedîf ruhunu, sâde dünya sevgisini, Tanrı ve ebediyet aşkı seviyesine yükseltmek isteyenlerin klasik, tarihî, romantik obrazlarını işlemiştir.

Bu mânâda romanda reelliğin, hayatîliğin, hatta tarihîliğin seviyesi araştırma konusu olabilir. Ama maalesef *Leylâ vü Mecnun*'la tarihîlik bakımından ilgilenen araştırmacı çıkmamıştır.

Fuzûlî, şüphesiz belirli hudutlarda şeriat ahkâmını kabul eder. Çünkü İslâm'ın yaşaması için şeriat ahkâmı devam etmelidir; ama o bununla yetinmez, kendi Tanrı felsefesini asla bununla bitirmez, daha ötesine geçer.

Fuzûlî ve kahramanları Mecnun ve Leylâ kendilerini aşarak Mutlak Varlık'la bütünleşmek ister, gayr-ı sâbit güzelliği ebedî sâbitle değışirler. Leylâ'nın kendisi de Allah'a can atar; büyük visali vahdet'e ermekte, küll ile küll olmakta görür.

*Rubum ki bedendedir senindir
Her neş'e ki bendedir senindir
Gencine-i hüsnüne eminim
Sensin sebebim ki nâzeninim
Yâ Rab medet et ki bu emânet
Mehfuz ola ta-dem-i kıyâmet*

LM,2481-2483

Mecnun'un simasında asıl mâşukun kim olduğunu bizden daha evvel ve daha dürüst Leylâ anlar. Fuzûlî "*Nakkaş idi nakıştan muradı*" diyor. Her iki âşıkın nakıştan muradı nakkaş, Leylâ'dan muradı Tanrı'dır. İfâde olunan mânâ ve hikmet nedir?

*Şevk ehline kub hâsıl oldu
Deryâsına katre vâsıl oldu*

LM,2861

Demek Fuzûlî ve Mecnun -her ikisi aynı mâşukun, aynı Tanrı nurunun ve güzelliğinin âşıklarıdır- ilk merhâlede onlar ikisi de bu nuru, güzelliği Leylâ'da görüyor ve Leylâ'da seviyorlar. Leylâ temennası ile doğan Leylâ, Mecnun'a, ikisi birlikte ise Fuzûlî'ye ve bize Allah'a kavuşmakta yardım eder.

Fuzûlî Mecnun'un prototipi ise Leylâ'nın prototipi de Fuzûlî'nin gerçek hayattaki sevgilisi olmalıdır. Aslında Fuzûlî de yârinin güzelliğini, Mecnun gibi Allah'ın tecellisi olarak düşünür. Daha doğrusu o da Mecnun gibi Leylâ'nın sîmâsında Tanrı'nın en güzel eserini sever. Leylâ'nın Mecnun'a ve ikisinin birlikte Tanrı'ya kavuştuğu anda, yani tam visal deminde roman biter. Evet, vahdete kadarki bütün olay ve merhaleler bu sona getiren âhenk ve mantığı ifâde etmektedir, tezadı değil. Onlar hepsi bir yerde, bir aradadır. Bu vahdeti ilâhî ve cismanî ezâlara, bu aşkı ten ve ruh, cisim ve can unsurlarına parçalamak doğru değil. Halbuki çok uzun zaman âlim ve filozoflarımız bu vahdeti kutuplara parçalamakla uğraşmışlardır.

Tasavvuf burada tül perde, yahut şer'î, mecâzî, tarihî, dinî, veya felsefî bir mekân da değil. Şair, tasavvufa bir felsefe ve ahlâk gibi inanmış, ona has idraki hava gibi, su gibi kendi şiirinin gücüne ilave etmiştir. Tasavvuf, Fuzûlî'nin mahallî ölçülerden kurtulmasına, olaylara ve düşüncelere sonsuzluk vermesine, evrensellik kazanmasına yardımcı olmuştur. Bütün

bunlara rağmen *Leylâ ve Mecnun* felsefî bir olay değil, klasik bir sanat hadisesidir.

Tasavvufî peysaj *Divan*'da ilk gazelden başlar ve Dibace'den finale kadar ayrı olay ve hareket, yani "cânâne cân verme" prosesi (süreç) devam eder. Peki bu prosenin merhaleleri nedir? Şairin her şiirinde, her beytinde yeniden içtiği nedir? Tanrı aşkından sunulan mey! Peki dinlediği, mırıldandığı nedir? Rûmî'den gelen ney!

*Ney-i bezm-i gamem ey mâb ne bulsan yele ver
Oda yanmış kuru cismimde hevâdan gayrı*

G,273/2

Ey gönül, yârı iste, cânndan geç

G,50/1

Cânı cânân dilemiş vermemek olmaz, ey dil!

G,204/2

Proses aynı olsa da yekrenk değil. Burada merhaleler var, en yüksek merhale anlaşılan hak ve hakikattir. Burada dialektik var, ama tezat yoktur. Zirve kutupları bu dialektikte âhengi teşkil eder. Burada aşk, ayş; ışık, mâşuk var, ama onlar hepsi aynı zevk ve aynı felsefî menş'e'dendir. O bakımdan Fuzûlî'yi değerlendirirken meseleyi "ya o, ya da bu" şeklinde koymak olmaz! Görev, bu âbideyi bütün estetik değerleriyle görüp kıymetini vermeye hazır olmaktır. Herhalde Fuzûlî kendi tasavvuf bilgisiyle zenginleşen dünya duyumunu bilgelik, onun yokluğuna ise cahillik belirtisi saymaktadır. "Ne bilir okumayan mushaf-ı hüsnün şerhin". Yahut:

Bî-haberler şerbet-i râhat bilirler bâdeyi

Biz hakim-i vaktiz anı dökmüşüz kan bilmişiz

LM,2756

Bu "bî-haber"lere bazı edebiyat tarihçilerimizi de ekleyelim.

Fuzûlî, felsefî bakımdan varlığı parçalara ayırmaz, bütün olarak kavrar ve şiirlerinde bu bütünlüğün idrakini terennüm eder. Yer göğe kalkar, gök yere indirilir.

Saf, temiz, felsefî, ilâhî ve sûfiyâne aşkın Fuzûlî'de bir büyük sosyal mânâsı da vardır. Mutlak Tanrı sevgisi burada riya dolu dünyaya, cahil zamana, nâkıs gerçekliğe alternatif değil de nedir? Maksat açıktır! Bu ideal fonda, dünyanın ideal uzaklığı görünür. Görünende anlaşılarda ise artık nâkıslık kâmilliğin kapısı olur.

Rind ü Zâhid arasında mükâleme aslında onun sadece bir eserinde olmaz. Esasen şairin üç divanındaki bütün şiirler bir diyalogdur. Hatta *Leylâ vü Mecnun* da *Rind ü Zâhid*'in devamıdır. Bu diyaloglardan yola çıkarak Fuzûlî obrazını ve şiirini birbirinden ayrı iki kutba "riya evinin zâhidi" ve "hata meyhanesinin rindi" rolünde iki Fuzûlî'ye ayırmak safdillik olurdu.

Fuzûlî eserlerinde beşeri aşk da gerektiği kadar yer almıştır. Farsça bir gazelinde "bir gecenin aşkını" vafeder ve "Vaslın bana nevrüz gecesi oldu müyesser" der. Bazı gazellerinde kanlı canlı yeryüzü güzellerinden söz etmiştir. "Fuzûlî bu aziz ömründe bir tek yâr iste, her vefâsız güzele aşkını, izbâr etme" gibi sözlerinde kozmik değil, tabir yerindeyse, kozmetik unsurlar yer almaktadır. Sade kadının Fuzûlî'de tarifi de var: "Kadın nedir? Erkeğin maddî fikirlerinin üstadı. O kişinin ki, karısı yoktur, o dünya işinde tembeldir" (Rind ü Zâhid).

Ruhun ve bedenın ihtiyaçları tamamen ayrı ayrı şeylerdir. Ne birbirlerini reddedebilir ne de birbirlerinin yerini alabilirler. Ve açıktır ki, ne şiir bedene hizmet eder, ne de Fuzûlî "vücûdun ihtiyaçları ile ilgilenir". Hayatta bedên ile ruh arasındaki âhenk yalnız bir defa bozulur: Ruh, bedeni terk edip uçtuğunda. Şair ızdırapla cismini, ölümle ruhunu kafesten âzâd eder. Daha doğrusu, şairin ızdırâbı, ruhî ızdırâbının tezâhür ve ifade şekli olur.

İlk defa Yesevî'nin sûfizmden doldurduğu ve halka emzikle içirdiği "şerâb"ı Fuzûlî kovadan süzüp bardağa doldurur ve onu ebediyetle mest eden vahdet ve aşk şerâbı gibi bize de içirir! Fuzûlî'nin hiç bir şiirinde bu yüce mestlikten ayrılıp dünyaya bakkal, tüccar, zâhid ve vaiz gözü ile bakma tehlikesi yoktur.

Fuzûlî, en kara küfrü, şeytanın iğvalarını ve tamahı kendi gamında yıkayıp temizler. Sabah namazına Allah için Fuzûlî de durur, zâhid de! Peki ilâhîliğe doğru hangisi daha yücededir? Fuzûlî'nin *Divan*'ında vahdet şarabından içip aşkın gücüne inanmamak imkânsızdır.

Kutsallık, beşyüz yıldır Fuzûlî'nin şiir mihrâbına dâhil olmuştur. Adı İslam peygamberinin adı, doğduğu yer ise dünyada en nüfuzlu ziyaret yerlerinden biridir: Kerbelâ. Kabri de İmam Hüseyin Türbesi'ndedir ve kabir taşında meşhur beyti yazılmıştır:

*Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı*

G,273/5

Fuzûlî şah sarayında değil, peygamber dergâhında hizmet eder, Necef'te "Âl-i Resul'ün kapısında" şem' yakar ve günlük rızkını bir "çerağ-sûz" olarak kazanır. Şem' bir obraz gibi o günden sonra Fuzûlî'nin şiirine, "çerağ-sûz"luk ise bir meslek olarak hayatına ve talihine dahil olur:

Felekler yandı âhımdan murâdım şem'i yanmaz mı?

G,264/1

Şem' yakmak, Fuzûlî talihinde ebedî sembolik görev ve meslek olur. Aradan tam beş asır geçti, şimdi de Şark'ta şairler ilham çerağını Fuzûlî'nin şem'inden yakıyorlar!

Fuzûlî bedîî siparişi de şahlardan almamış ve hiç bir zaman *Şebnâme* yazmamıştır. Fermânı ve hükmü, o, yalnız mâşukadan almış ve bütün eserlerini bir "aşknâme" gibi yazmıştır. Bu aşknâmelerin en güzeli *Leylâ vü Mecnun*'dur; gerçi ondan evvel bu mevzu çok yazılmıştı, fakat en iyisini Genceli Nizâmî'den sonra Bağdatlı Fuzûlî yazdı. Her iki Leylâ'nın ve Mecnun'un coğrafi vatanı Irak-ı Arap, bedîî vatanı ise Azerbaycan oldu.

Çiğersûz gazelleri yazmak bir yana, onlardan çiçek demetleri yapmayı da şaire güzeller sipâriş vermişti. Rivayete göre iki *Türkçe* ve *Farsça Divan* oluşturmayı ondan iki Türk ve bir Fars güzeli istemiş. Güzeller şairden divanların aşk konusunda ve kendi ana dillerinde yazılmasını talep etmişler:

Dilberlerin tefekküre yok tâbı. Onların sevdikleri fakat gazel-i âşıkânedir. Aşk beşiğinde pâklıkla temizlenen Fuzûlî kabir evine de Tanrı ve güzellikle gider.

Güzel kâmetinden gölge, diri iken vücûdumun, ölürlen mezarımın hasretine çevrilir.

Eğer sevgilimin ayaklarında cân verirsem, mezârım üstüne kabir taşı koymayın, bırakın benim kabrime o serv-kâmetten gölge düşsün.

Fuzûlî'nin tarihe yâdigâr kalan talih dersi de çok ibretlidir! Kanûnî Sultan Süleyman fakir ve yaşlı şaire vakıftan dokuz akçelik bir para bağlar. Fakat şair bu parayı bir türlü alamaz. Verdiği selâmı bile rüşvet olmadığı için almazlar. Bunun üzerine Fuzûlî kendisini oyalayan ve maaşını vermeyen bürokratlar hakkında meşhur *Şikâyetnâme*'sini yazar. "Selâm verdim, rüşvet değildir diye almadılar!"

Evet, yaşadığı zaman, şairin selâmını almamıştır. Ama bugün beşyüz yaşındaki şairin selâmını alıyor, hem de rüşvet gibi değil, en yüksek bedîî değer ve mânevî servet gibi kabul ederek..